

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

В. Гончаренко, член-кореспондент
АПрН України

Законодавчі органи Австро-Угорської монархії під час перебування в її складі західноукраїнських земель

У другій половині XVIII ст. західноукраїнські землі перейшли під владу Австрійської монархії і на їх територію поширювалася дія органів влади й управління цієї держави. У 1867 р. було утворено Австро-Угорську імперію. 12 грудня того ж року прийнято Конституцію Австрії, яка складалася з п'яти основних законів (про імперське представництво, про загальні права громадян, про імперський суд, про судову владу, про урядову й виконавчу владу)¹. Австрійська імперія одержала назву Австро-Угорщина і перетворилася на дуалістичну монархію². Держава складалася з двох частин: Австрії (Цисленгалії) та Угорщини (Транслейтанії). Галичина й Буковина входили до Австрії, а Закарпатська Україна — до Угорщини. Тобто більша частина західноукраїнських земель перебували під владою Австрії.

За Конституцією Австрії 1867 р. (проіснувала з деякими змінами до 1918 р.) країна очолювалась імператором, який мав широкі повноваження в галузі як управління, так і законодавства. В той же час Конституція передбачала функціонування в країні парламенту (рейхсрату) — представницького законодавчого органу Австрії. Відповідно до Конституції 1867 р. австрійський рейхсрат був двопалатним законодавчим органом і складався з двох палат: верхньої — Палати панів і нижньої — Палати депутатів. До Палати панів згідно з Конституцією 1867 р. входили: 1) повнолітні принци імператорської родини за народженням; 2) повнолітні члени магнатських дворянських сімей, що одержали від імператора спадкове право засідати у Палаті панів; 3) усі архієпископи і ті з єпископів, котрі мали княжий ранг; 4) особи, яким імператор надав право спадково або пожиттєво бути членами Палати панів за значні послуги державі, церкві, наукам і мистецтвам³.

¹ Див.: *Собрание конституционных актов.* — М., 1905. — С. 98–112.

² Див.: *Вильсон В.* Государство. Прошлое и настоящее конституционных учреждений. С приложением текстов важнейших конституций. — М., 1905. — С. 298.

³ Див.: *Современные конституции. Сборник действующих конституционных актов.* — Т. 1: Конституционные монархии. — СПб., 1905. — С. 3–4.

Кількісний склад Палати панів не був постійним. Так, у 1879 р. верхня палата австрійського парламенту включала 188 осіб (у тому числі 13 принців крові, 53 спадкових членів, 10 архієпископів, 105 пожиттєвих членів)¹. Наприкінці XIX ст. у цій палаті парламенту Австрії було 212 осіб. Згідно із законом 1907 р. до Палати панів повинно було входити від 150 до 170 членів. Українці від Галичини і Буковини представляли незначну кількість членів Палати панів — всього декілька чоловік². Серед них був, зокрема, митрополит Андрій Шептицький³.

Палата депутатів австрійського рейхсрату була досить представницькою інстанцією. Так, спочатку до неї входили 203, з 1873 р. — 353, в 1896 р. — 425 і з 1907 р. — 516 депутатів⁴. Палата депутатів формувалася шляхом виборів представників від усіх австрійських країв, у тому числі від Галичини і Буковини. Депутати обиралися строком на шість років. Кількість представників до Палати депутатів країв встановлювалась у Конституції Австрії 1867 р. До початку XX ст. Палата депутатів обиралася за куріальною системою. Спочатку було чотири курії: 1) великих землевласників; 2) торговельних і промислових палат; 3) міського населення; 4) сільських общин. У 1896 р. створена так звана загальна курія, до якої увійшли ті верстви населення, які не були представлені в перших чотирьох зазначених куріях. П'ята курія посилала до рейхсрату 72 депутатів⁵. У цілому зазначена куріальна система виборів до Палати депутатів була недемократичною і тому постійно викликала невдоволення виборців. 26 січня 1907 р. було прийнято новий закон, яким проголошувалося встановлення загального виборчого права і скасовувалася куріальна система. В той же час виборче право передбачало низку обмежень. Так, не мали виборчого права жінки, військовослужбовці, особи до 24 років. Установлювався ценз осілості, який становив один рік. Пасивним виборчим правом наділялися особи з тридцятирічного віку.

¹ Див.: *Градовский А. Д.* Государственное право важнейших европейских государств. — СПб., 1895. — С. 236.

² Див.: *Кульчицкий В. С., Бойко І. Й., Мікула О. І., Настасяк І. Ю.* Аппарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини. — Львів, 2002. — С. 29; *Никифорак М. В.* Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). — Чернівці, 2004. — С. 119–120.

³ Див.: *Довідник з історії України (А–Я)* / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-е вид., доопр. і доповн. — К., 2001. — С. 9.

⁴ Див.: *Лозинский С. Г.* Царствование Франца-Иосифа. — Пг., 1916. — С. 180.

⁵ Див.: Там само. — С. 155. Докладніше про куріальну систему виборів до австрійського рейхсрату див.: *Пифферун О.* Европейские избирательные системы (Парламентские, провинциальные и муниципальные). — СПб., 1905. — С. 190–204; *Системы избирательного права Зап. Европы и Сев.-Американ. Соединен. Штатов.* — СПб., Бг. — С. 94–107.

Австрійське виборче право передбачало представництво в Палаті депутатів Галичини і Буковини. Так, згідно з виборчим законом від 26 січня 1907 р. до Палати депутатів посилали таку кількість депутатів: Богемія — 130; Галичина — 106; Нижня Австрія — 64; Моравія — 49; Штирія — 30; Тіроль — 25; Верхня Австрія — 22; Сілезія — 15; інші області — 75¹. Але внаслідок низки обставин, зокрема, куріальної системи, допущення австрійською владою різного роду зловживань, насильства, махінацій в Східній Галичині і Буковині, існування так званої «виборчої географії» тощо, представництво українців-галичан і буковинських українців у Палаті депутатів австрійського парламенту впродовж його існування було занадто незначним. Так, українців у рейхсраті 1879 р. налічувалося тільки троє². У 1907 р. до Палати депутатів було обрано 27 українців, у 1911 р. — 29³. За всю історію існування Палати депутатів до неї було обрано 67 буковинців, серед яких українців налічувалося лише 15⁴. Але все ж таки хоча і невелика, однак певна кількість парламентарів-українців набувала досвід парламентської роботи, відстоюючи інтереси свого краю, бо попри всілякі обмеження і деякі недоліки австрійський рейхсрат був відповідною моделлю парламенту європейського типу. В цьому можна легко переконатися, розглянувши, зокрема, загальні засади організації та діяльності цього законодавчого представницького органу Австрії.

Засади організації та діяльності австрійського рейхсрату було визначено перш за все Конституцією Австрії 1867 р. Рейхсрат передусім був представницьким органом, оскільки складався з представників різних верств населення Австрії. Конституція забороняла бути одночасно членом обох палат парламенту⁵. Всі члени рейхсрату зобов'язані були здійснювати своє право голосу особисто. Члени парламенту користувалися правом на імунітет. По-перше, вони ні перед ким, крім палати, до якої належали, не відповідали за виказування своїх думок з питань, котрі належали до сфери діяльності парламенту. По-друге, вони не могли бути затримані або піддані судовому переслідуванню у кримінальному порядку без дозволу відповідної палати парламенту, за винятком затримання на місці злочину або безпосередньо після його вчинення. Однак на

¹ Див.: Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів, 2004. – С. 31.

² Див.: Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П. Історія держави і права. – К., 2000. – С. 169.

³ Див.: Тищик Б. Й. Вказ. праця. – С. 31.

⁴ Див.: Никифорак М. В. Вказ. праця. – С. 135.

⁵ Див.: Собрание конституционных актов. – М., 1905. – С. 101.

вимогу палати парламенту арешт повинен бути знятим і переслідування «призупинено на тривалість всієї сесії»¹. Члени Палати депутатів не були зв'язані ніякими інструкціями виборців. Це пояснюється тим, що депутатів парламенту вважали представниками не тільки тих виборців, які обрали їх до парламенту, а й всього народу². Депутати за виконання своїх депутатських обов'язків отримували винагороду у розмірі 10 гульденів за добу, а також прогони.

Основною функцією австрійського рейхсрату як державного органу всієї країни була законодавча. В питаннях законодавства Палата панів не мала вирішального значення. Ініціатива у цій сфері належала головним чином Палаті депутатів³. Згідно з Конституцією Австрії 1867 р. до законодавчої компетенції рейхсрату належало досить широке коло питань, які стосувалися прав, обов'язків, інтересів, загальних для всіх королівств і земель, які представляв рейхсрат⁴.

¹ Див.: Собрание конституционных актов. – С. 105.

² Див.: Кокошкин Ф. Ф., Вышеславцев Б. П. Австро-Венгрия // Политический строй современных государств. – Т. II. Собрание статей. – СПб., 1906. – С. 146.

³ Див.: Смирнов Е. Государственный строй и политические партии в Зап. Европе и Сев.-Америк. Соедин. Штатах. – СПб., Б. г. – Т. 1. – С. 29.

⁴ До компетенції рейхсрату Конституція 1867 р. відносила:

«b) все дела, касающиеся способа набора, регламентирования и продолжительности военной службы; в частности ежегодное вотирование состава армии и правил относительно доставления войскам продовольствия и помещения;

с) регламентирование бюджета государственного управления, и в частности ежегодное вотирование налогов и пошлин; рассмотрение государственных счетов и результатов финансовых операций; выпуск новых займов, конверсия старого государственного долга, отчуждение, преобразование и заклад недвижимой государственной собственности; законодательство о монополиях и регалиях, и вообще все финансовые дела, которые являются общими для королевств и областей, представленных в рейхсрате;

д) регламентирование монетной системы и эмиссионных банков, таможенные и торговые дела, телеграфы, почты, железные дороги, судоходство и другие способы сообщения в империи;

е) законодательство о кредите, банках, привилегиях на изобретения, промышленности, исключая права на продажу напитков; веса и меры; гарантия фабричных марок и образцов;

ф) врачебное законодательство, равно как меры, направленные против эпидемий и эпизоотий;

г) законодательство о правах граждан и нации, охрана иностранцев, паспорта и перепись населения;

h) законодательство о вероисповедных вопросах, правах ассоциаций и союзов, о печати и обеспечении литературной собственности;

и) определение порядка обучения в народных школах и гимназиях, равно как законодательство об университетах;

Крім основної (тобто законодавчої) функції, рейхсрат здійснював функцію затвердження найважливіших міжнародних договорів, щорічного затвердження бюджету і звітів про виконання бюджету попередніх років, дозволу державної позики та відчуження державного нерухомого майна¹.

Конституція Австрії 1867 р. надавала право рейхсрату здійснювати функцію контролю за управлінням. Так, кожна з палат рейхсрату мала право робити міністрам запити по всіх предметах, що входили до їх повноважень, піддавати своєму контролю акти уряду, вимагати від міністрів пояснень з приводу поданих петицій, призначати комісії, яким міністри повинні були доставляти всі необхідні свідчення, і формулювати свою оцінку в формі адреси або резолюції². Кожна палата рейхсрату мала право вимагати присутності міністрів на своїх засіданнях.

Конституція 1867 р. зафіксувала такий важливий принцип функціонування австрійського парламенту, як публічний (відкритий) характер його діяльності. Однак іноді як виняток кожна з палат могла постановити проводити закриті засідання палати.

Внутрішня організація рейхсрату, порядок його діяльності були врегульовані законодавчо, зокрема, законами від 15 травня 1868 р., від 12 травня 1873 р., від 30 липня 1867 р. про порядок розгляду в рейхсраті великих законопроектів, наказами Палати панів від 25 січня 1875 р., Палати депутатів від 2 березня 1875 р.³ Зазначені нормативні акти, перш

к) уголовное законодательство и законодательство о полицейских взысканиях; гражданское законодательство, за исключением того, что касается государственной росписи и тех предметов, которые, согласно провинциальным статутам и настоящему конституционному закону, составляют компетенцию ландтага; торговое законодательство; морское право; законы о рудниках и ленах;

л) законодательство об основах судебной и административной организации;

м) законы во исполнение конституционных законов об общих правах граждан, об имперском суде, судебной власти правительственной и исполнительной;

н) законодательство об обязанностях и взаимных отношениях отдельных государств;

о) законодательство о форме, в которой должны обсуждаться дела, признанные по соглашению с землями венгерской короны имеющими общий интерес» (Собрание конституционных актов. – М., 1905. – С. 102–103.). Як бачимо, до предметів відання рейхсрату віднесено значну кількість питань, по яких загальнодержавний парламент приймав закони (докладніше див.: *Лоуэль А. Л.* Правительства и политические партии в государствах Западной Европы (Франция, Италия, Германия, Австро-Венгрия, Швейцария). – М., 1905. – С. 304–305).

¹ Див.: *Кокоскин Ф. Ф., Вышеславцев Б. П.* Австро-Венгрия // Политический строй современных государств. – Т. II. Собрание статей. – СПб., 1906. – С. 143.

² Див.: Собрание конституционных актов. – М., 1905. – С. 105–106.

³ Див.: *Нольде А.* Порядок австрийского парламента // Журнал Министерства юстиции. – 1906. – № 3. – С. 197–198.

за все накази (по суті регламенти) палат рейхсрату, дуже ретельно регламентували: порядок відкриття щойно обраного парламенту; вибори бюро палат (складалося з голови палати і двох його товаришів, секретарів і приставів); процедуру обговорення і голосування законопроектів; порядок обговорення запитів (інтерпеляцій) і петицій; порядок зносин Палати панів і Палати депутатів між собою тощо¹. В той же час слід зазначити, що накази палат, незважаючи на їх багаторічний строк дії, виявилися неспроможними до кінця забезпечити конструктивну, налагоджену роботу рейхсрату².

Характеризуючи діяльність австрійського парламенту, слід зазначити, що його повноваження певною мірою обмежувалися тим впливом на його діяльність, який згідно з Конституцією 1867 р. миг справляти імператор. Як вже зазначалось, імператор мав право призначати необмежену кількість відданих йому нових членів Палати панів. Він призначав президента і віцепрезидента Палати панів з числа її членів на одну сесію парламенту. Конституція 1867 р. передбачала, що «рейхсрат скликається Імператором кожного разу, по можливості впродовж зимових місяців»³. Імператору належало право відстрочки засідань рейхсрату, а також право розпуску Палати депутатів. У випадку розпуску цієї палати належало провести нові вибори

¹ Докладніше див.: *Нольде А.* Вказ. праця. – С. 203–224.

² Так, комісія Палати депутатів, якій було доручено розглянути пропозиції депутатів стосовно перегляду наказу Палати депутатів від 2 березня 1875 р. в бік його покращання, представила на розгляд палати депутатів доповідь, в якій узагальнювалась ситуація, що склалася в цій палаті. В зазначеній доповіді говорилося, зокрема: «За шість останніх лет нравы парламента совершенно одичали. Палата должна пассивно присутствовать при сценах побоищ и непрестанной брани между членами её; уважение к авторитету председателя совершенно утратилось, и наказ не дает ему никакой возможности поддержать порядок. С другой стороны, не прекращаются попытки обструкций, исходящих от самых разнообразных партий, иногда очень немногочисленных, которые совершенно сводят на нет принцип решения дела по большинству, – принцип, на котором зиждется вся конституционная система... Далее, те формальности делопроизводства, которые были в свое время установлены в интересах наиболее полного и разностороннего освещения дела, теперь являются источником различных обструкционных приемов, лазеек для попыток затянуть дело, и говорить и делать что каждому заблагорассудится, не считаясь с тем, как это отражается на работах палаты... При таком характере деятельности палата лишена возможности отправлять те обязанности, исполнение которых ожидает от нее страна... Все эти обстоятельства, вместе взятые, приводят к тому, что работа палаты замедляется до крайности. Она не в состоянии справиться с крупными задачами, не может даже вовремя закончить рассмотрение бюджета» (*Нольде А.* Вказ. праця. – С. 199–200).

³ Собрание конституционных актов. – С. 102.

депутатів¹. Практика функціонування австрійського парламенту знала випадки його розпуску. Так, нижню палату рейхсрату (Палату депутатів) було розпущено імператором 23 січня 1891 р.² Крім названого радикального впливу імператора на парламент країни, який конфліктував з урядом, Конституція Австрії 1867 р. надавала імператору право, по суті, обходити закон за допомогою так званої «надзвичайної указної влади» імператора. Річ у тому, що на підставі Конституції імператор мав право за поданням уряду видавати тимчасові закони в період канікул рейхсрату, що він не одноразово і робив³. Крім того, схвалені Палатою депутатів законопроекти потребували передачі їх на затвердження до Палати панів, а потім — на санкціонування їх імператором. Такі повноваження імператора хоча і обмежували права парламенту, але він уже не був абсолютним монархом, оскільки в країні функціонував конституційний представницький законодавчий орган — рейхсрат (парламент).

Як уже зазначалося, Закарпатська Україна входила до складу Угорщини, яка являла собою у досліджуваний період конституційну монархію, де король поділяв владу з парламентом (сеймом). У другій половині XIX ст. угорський парламент складався з двох палат: верхньої (Палата магнатів) і нижньої (Палата представників). Нижня палата була більш дійовою⁴. Членами Палати магнатів були: принці королівського дому; члени угорських привілейованих родів (магнати), що платили не менш 3000 гульденів земельного податку; архієпископи, єпископи, настоятелі абатств; декілька представників протестантської церкви; депутати від Кроатського ландтагу⁵. Президент і віце-президент Палати магнатів призначалися королем. Палата представників обиралася населенням на три роки (з 1866 р. — на п'ять років) у кількості 413 депутатів. До них приєднувалися ще 40 депутатів від сейму Кроації. Закон, яким регулювалося обрання депутатів до Палати представників, був досить складним і заплутаним, а головне таким, що забезпечував в Палаті представників більшість депутатам-маг'ярам. Закарпатські українці, будучи позбавленими політичних прав, своїх представників в угорському парламенті не мали⁶. Тому українське населення Закарпатської України було ознайом-

¹ Див.: Собрание конституционных актов. — С. 105.

² Див.: *Матте Поль*. Роспуск парламента на Западе. / Пер. с франц. — СПб., 1911. — С. 171.

³ Див.: *Кокошкин Ф. Ф., Вышеславцев Б. П.* Вказ. праця. — С. 145.

⁴ Див.: *Вильсон В.* Вказ. праця. — С. 310.

⁵ Див.: *Чизмадия А., Ковач К., Асталош Л.* История венгерского государства и права. — М., 1986. — С. 262.

⁶ Див.: *Кульчицький В. С., Настюк М. І., Ткач А. П., Ганчин В. Ю., Гураль П. Ф.* Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (соціально-політичні і правові основи). — Львів, 1985. — С. 10.

лено з практикою парламентаризму більшою мірою не прямо, а опосередковано¹.

Крім набуття досвіду законодавчої діяльності у загальнодержавному парламенті (рейхсраті), українське населення Галичини і Буковини брало участь у діяльності представницьких органів крайового самоврядування, перш за все Галицького крайового сейму і Буковинського сейму. Юридичною базою для крайових, у тому числі зазначених, сеймів став виданий імператором 26 лютого 1861 р. патент про крайові статuti і крайові виборчі ординації до сеймів. Тоді ж було затверджено «Крайовий статус і сеймову виборчу ординацію для королівства Галичини і Лодомерії з великим князівством Краківським»². «Крайовий закон для герцогства Буковини» і «Крайовий виборчий закон до сейму герцогства Буковини»³. У наступні роки до зазначених правових актів вносилися часткові зміни і доповнення. Законодавство передбачало, що частину членів цих крайових сеймів складали особи за посадою, а інші депутати обиралися населенням по куріях, яких було передбачено чотири. Внаслідок низки причин у Галицькому крайовому сеймі переважали поляки, а в Буковинському сеймі — румуни. Так, українське населення Галичини «ніколи не мало понад 15% загальної кількості депутатів сейму»⁴.

Конституція Австрії 1867 р. відносила до відання крайових сеймів розгляд справ місцевого значення, причому значення другорядного⁵. Однак і при цьому порядку речей про якусь самостійність сеймів у вирішенні зазначеного характеру місцевих справ навряд чи можна говорити. Річ у тому, що імперським законодавством було передбачено досить широкі права імператора відносно крайових сеймів. Так, постанови сеймів набували чинності за умови затвердження їх відповідним міністром і санкціонування цих документів імператором, тобто рішення крайових сеймів ставали фактично правовими актами імператорської волі⁶. Крім того, імператор міг у будь-який час розпустити крайовий

¹ Докладніше про організацію та діяльність угорського парламенту див.: *Кокошкин Ф. Ф., Вышеславцев Б. П.* Вказ. праця. — С. 176–183.

² Див.: *Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю., Мікула О. І.* Вказ. праця. — С. 41.

³ Див.: *Никифорак М. В.* Вказ. праця. — С. 150.

⁴ Історія держави і права України. Підручник. — У 2 т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. — К., 2003. — Т. 1. — С. 632.

⁵ *Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П.* Історія держави і права України. — К., 2000. — Т. 1. — С. 175.

⁶ *Шуба О. М.* Крайове самоврядування на Буковині (1861–1914 роки): Автореф. дис. канд. юрид. наук. — К., 1995. — Т. 1. — С. 17.

сейм. Йому також належало право призначати голову крайового сейму (крайового маршалка) з числа його депутатів¹.

Отже, під час перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини їх населення, в тому числі певна частина українців, брало участь у формуванні, роботі органів парламентського типу як найбільш цивілізованих і прогресивних установ, наділених законодавчими функціями.

Надійшла до редколегії 15. 10. 05

Л. Ніконова, асистент кафедри теорії права Белгородського університету (Російська Федерація)

Мажоритарна та пропорційна системи народного представництва: з історії політико-правової дискусії

Звернення до історії розвитку представницьких органів влади, обґрунтування теоретичних засад їх формування та існування, історико-правовий аналіз еволюції їх повноважень та функцій і сьогодні викликає жвавий інтерес правознавців, тим більше, що історія політико-правової дискусії, про яку йтиметься в цій статті триває понад століття. Що потрібно для запровадження й підтримання представницьких установ? Де й коли вони засновуються? На чому заснована їхня сила? — ці питання, які ставилися на початку ХХ ст., ставляться й сьогодні, на початку ХХІ². Яким чином уособити в представницьких органах принципи народовладдя? І яким чином примирити такі засади народовладдя, як народний суверенітет і народне представництво?

Відповісти на ці питання на початку ХХ ст. спробував один з теоретиків права В. Гессен: «Із засад народного суверенітету в застосуванні його до народного представництва випливають два постулати: А) вимога демократичного виборчого права, що визначає склад первинного органу державної влади, визначає, хто є виборцем або повноважним громадянином, хто входить до складу народу в юридичному сенсі; В) другою

¹ Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином украинском советском социалистическом государстве. Справочник. — Львов, 1955. — Т. 1. — С. 43.

² Див.: Чичерин Б. О народном представительстве. — М., 1866. — С. VI.

вимогою є вибір демократичної виборчої системи, яка визначає констукцію вторинного органу, тобто парламенту»¹. При цьому суверенітет не розподіляється ні між членами націй, ні між різними округами, що призначають депутатів; так само він не розподіляється і між членами парламенту. Лише весь парламент, що утворює юридичну особу, одержує мандат здійснювати цей суверенітет від імені всіх націй². А виборча система повинна бути настільки демократичною, щоб парламент представляв не певну групу або клас населення, а все населення або весь народ у всій нескінченній розмаїтості його соціальних угруповань. Таким чином, засади «народного представництва можуть бути примирені з засадами народного суверенітету тільки за наявності двох умов: демократичного виборчого права й демократичної виборчої системи»³. Демократичною ж є виборча система, «побудована на наступних засадах загальності й рівності виборчого права, засадах прямих виборів і на закритому поданні голосів»⁴. У вільній державі права народу на користування державною владою здійснюються за допомогою застосування виборчих засад до організації влади. Обрані народом представники в республіках користуються всією повнотою влади. У широті виборчих прав відображається ступінь успіху народів у боротьбі за свої права⁵.

У пошуках системи народного представництва, яка б відповідала названим ознакам демократичної держави, теоретики права ХІХ-початку ХХ ст. досліджували механізм дії різних виборчих систем та їх вплив на характер парламентарних інститутів, виборчі інститути й їх технології, і головне, створення найбільш оптимального інституту представництва, що відображав би думку більшості громадян держави.

Наріжним каменем системи народного представництва є проблема обрання в представницькі органи тих депутатів, які дійсно стануть виразниками ідей і сподівань більшості громадян держави. «Представницьке начало є панування суспільної думки за допомогою всецілого перенесення волі громадян на виборних осіб»⁶. Тісний духовний зв'язок представника з виборцями необхідний для того, щоб представницькі збори були виразом волі всього народу, а різні напрямки суспільної думки, різноманітні інтереси народу повинні проявлятися в них при-

¹ Гессен В. М. Теория конституционного государства. — СПб., 1914. — С. 98.

² Див.: Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Пер. А. Яценко, В. Краснокутского и Б. Сиromятникова. — М., 1908. — С. 415.

³ Там само.

⁴ Там само. — С. 100.

⁵ Див.: Родионов Л. Правовое государство: Краткие очерки по государственному праву. — М., 1906. — С. 157.

⁶ Чичерин Б. Вказ. праця. — С. 7.